

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

BURAI ERZSÉBET

MOTÍVUMOK ÉS TÉMÁK A CSÁSZÁRKORI GÖRÖG EROTIKUS ÉS
MIMÉTIKUS FIKTÍV LEVÉLGYŰJTEMÉNYEKBE

DE Bölcsészettudományi Kar
2008

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Dolgozatomban a fiktív levelek egy szűkebb csoportját vizsgáltam. Ezeket a leveleket J. SYKUTRIS (*Epistolographie*, in: *RE Suppl.* 5, 1931, 185-220) a mimétikus és erotikus levelek közé sorolja. Bár több szerző nevéhez kötődik ilyen gyűjtemény, összesen öt alkotó gyűjteménye maradt ránk: Klaudios Ailianosé, Alkiphróné, Philostratosé, Aristainetosé és Theophylaktos Simokat(t)ésé.

A vizsgálatba azért vontam be mind az öt fennmaradt gyűjteményt, mert bár az egyes szerzők gyűjteményeiről már születtek tanulmányok vagy akár monográfiák is, azonban ezek között az alkotások között annyira szoros kapcsolat van, hogy érdemesnek tartottam e gyűjtemények összehasonlító vizsgálatát, és a közös, ill. az eltérő vonásokat is keresni. E módszer választásának helyességében az is megerősített, hogy NÉMETH A. (*Császárkori fiktív levelek, Kísérlet az uralkodók és filozófus-gyógyítók fiktív leveleinek újszerű vizsgálatára*, Budapest, 2005, ELTE) vizsgálata is új eredményeket hozott. A szakdolgozat szerzője azokat a leveleket vizsgálta együtt, amelyeket ismeretlen szerzők írtak híres, történeti személynek tekintett személyek bőrébe bújva (a legtöbb esetben szintén a császárkor első századaiban).

A dolgozat nyolc fejezetből tevődik össze:

I. Bevezetés

II. Áttekintés a fiktív levél történetéről a görög irodalomban

III. Alkiphrón

III.1. Alkiphrón: egy ismeretlen szerző

III.2. Alkiphrón levelei és a bennük előforduló motívumok

III.2.A. Az első könyv

III.2.B. A második könyv

III.2.C. A harmadik könyv

III.2.D. A negyedik könyv

III.4. Alkiphrón forrásai

III.5. Alkiphrón művének értéke

- IV. Ailianos
  - IV.1. Élete és művei
  - IV.2. Ailianos földműves leveleinek témái
- V. Philostratos
  - V.1. Philostratos élete és művei
  - V.2. Philostratos levélgyűjteménye és az azokban szereplő motívumok
- VI. Aristainetos és az erotikus leveleiben szereplő rózsza motívum
- VII. Theophylaktos Simokat(t)és
  - VII. 1. Theophylaktos Simokat(t)és élete és művei
  - VII.2. Témák és motívumok a földműves-levelekben
  - VII.3. Témák és motívumok az erotikus levelekben
  - VII.4. Témák és motívumok az erkölcsi levelekben
- VIII. Összegzés

II. Az alkalmazott módszerek vázolósa

E. SUÁREZ De La TORRE (*Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, Fortunatae 1, 1991, 113-132) cikkéből kiindulva az öt gyűjteményben előforduló témákat és motívumokat vizsgáltam, de kiterjesztettem a vizsgálatot az erotikus levelek mellett a földműves, halász és morális levelekre is. Arra kerestem a választ, hogy az öt szerző gyűjteményében, bár alkotásaik egy műfajba tartoznak (fiktív levelek), a rokon vonások mellett milyen különbségek fedezhetők fel, azaz szerzőik milyen újításokat alkalmaztak.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

1. Alkiphrón

Alkiphrón a gyűjteményében szereplő négy réteget, és a levelekben előforduló egyéb személyeket is (katona, grammatikus, orvos, filozófus stb.) igyekszik egyéníteni nyelvi eszközökkel (szókincs, beszélő nevek, a levelekben

megnevezett istenek stb.), így a földművesek és halászok könyvében több levél az adott foglalkozás szakszókincsének valóságos lexikona, amelyeket dolgozatomban ki is gyűjtöttem. A hetérák leveleinek érdekessége, hogy a valóban élt szereplők leveleiben Alkiphrón a retorikai iskolai gyakorlatok közt szereplő híres személyek neve alatt íródott levelekhez hasonlóan igyekszik valós vagy az olvasóközönség által valónak elfogadott életrajzi elemeket felhasználva élethűebben bemutatnia szereplőiket (pl. IV, 3, 4, 5 Phryné pere és Hypereidés szerepe a perben, Praxitelés, Leontion levele) és az .....
búcsúformula alkalmazása miatt ezeket később akár valódi leveleknek is vélhették. Alkiphrón gyűjteményében bár találkozunk levélváltással, vagy összetartozó levelekkel, az önálló levelek vannak többségben, amelyeket a levélíró és a címzett személye kapcsol az egyik könyvhöz. Az összetartozó levelek közül a IV. könyv 3. 4. 5. levelének – amelyből Phryné istenkáromlási perét, és Hypereidés szerepét ismerjük meg a perben – érdekessége, hogy a három levél egy-egy elemét tartalmazza a történetnek, és a történet teljes rekonstruálásához mind a három levelet el kell olvasnunk, azaz egy „mini levélregénynek” tekinthetjük. A gyűjtemény legismertebb és legszebbnek tartott két levele (IV,18,19) közül Menandros Glykerának (IV, 18) írott levelében az uralkodók és filozófus-gyógyítók leveleiben ismétlődő motívum az uralkodói meghívás és annak elutasítása szerepel. Bár a híres személyek nevében írt fiktív levelekben gyakoribb, hogy az uralkodó egy kortárs filozófust vagy gyógyítót hív meg, költő (pl. Euripidés) ritkábban szerepel a meghívott személyek között. Ez a megfigyelés azt mutatja, hogy bár Alkiphrón gyűjteménye a mimétikus levelek csoportjába tartozik, e levelét a levélíró és címzett személye és a benne szereplő motívum a pseudoním levelekkel rokonítja.

A halász levelek tematikája nem túl változatos: megtaláljuk itt a halászok életének gondjait (1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 13, 14, 20), a kölcsönkérést és -adást (7, 17, 18, 19) és a várost mint a kikötő vagy tengerpart ellenpólusát (4, 6, 15). A földműves levelek is három csoportra oszthatók a bennük szereplő témák alapján: a földművesek életének nehézségei (1, 2, 3, 4, 5, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 33, 36), kölcsönkérés és -adás (3, 12, 20, 27, 29) és a

város mint a falu ellenpólusa (8, 11, 13, 14, 17, 22, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38). A paraziták leveleiben négy különböző téma szerepel: az elősdik életének viszontagságai (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 30, 31, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42), a paraziták jótettetei (5, 26, 27, 28, 33), a tolvaj parazita (10, 11, 16, 17, 20) és végül az ideális gazda (29). A hetéra-levelek témáik alapján a legváltozatosabbak: a hetéra dicsérete (11, 5. töredék), elutasítás vagy a szerelmes becsapása (7, 8, 9, 10, 15, 17), a szerelem ereje (2, 16, 18, 19), a rivális nő gyalázása (5, 6, 12), a szerelem és a természet (13, 14), a hetérák életének kellemetlenségei (3, 4) és a szerelmesek közti évődés (1).

2. Ailianos

A gyűjtemény vizsgálatával kapcsolatban arra az eredményre jutottam, hogy a szerző a húsz levelet a levélregényekhez hasonlóan szerkesztette meg: több levél összetartozik, és az egész gyűjtemény az utolsó levél mondanivalóját előlegezi meg, ami nem más, mint a földműves élet dicsérete. A gyűjteményt záró darab tehát a földművesek és a földműves élet dicsérete, ezért az előző három levél, de egyben az egész mű mondanivalóját is összegzi. Ailianos tehát levélgyűjteményében Alkiphronhoz hasonlóan a jellemrajz (*éthopoia*) retorikai gyakorlatot az irodalmi alkotás szintjére emelve alkotta meg gyűjteményét, amelyben a levél csak keretül szolgál a daraboknak, azonban nem elbeszélésekről van szó, hanem a levélíró monológjából megismerhetjük jellemét, illetve azt, hogy egy adott helyzetben, hogyan viselkedik, mit mond. Ezek a levél formában megírt jellemrajzok mind azt a célt szolgálják, hogy a városi élet erkölcstelenségével szemben a levélírók jellemrajza a földműves élet magasabbrendűségét erősítse meg. Ailianos művével azt bizonyította, hogy Alkiphronnal szemben, aki harminckilenc levélben villantja fel a klasszikus kori görög földművesek életét, ő húsz rövid levélben is képes átfogó képet adni a földművesek életéről. Ailianos húsz levelet tartalmazó gyűjteménye tehát egy jól megszerkesztett, változatos fiktív levélgyűjtemény.

3. Philostratos

Philostratos erotikus leveleinek vizsgálata B. P. REARDON (*Courants littéraires grecs des IIe et IIIe siècles après J.-C.*, Paris, 1971, 187) véleményét (*ce sont des poèmes lyriques en prose, en somme*) erősítette meg. Philostratos és Aristainetos erotikus levelei és az alexandriai elégia összefüggéseit M. HEINEMANN (*Epistulae amatoriae quomodo cohaerent cum elegiis Alexandrinis*, Argentorati, 1910) vizsgálta is, és a levelekben előforduló témák és motívumok elemzése ezt a kapcsolatot megerősítette: a *militia amoris* (3, 11, 12) és a vadászmotívum (7, 10, 11, 36) több levélben szerepel. Dolgozatomban arra az eredményre jutottam, hogy a fiúknak címzett homo-erotikus levelek kapcsán az AP XII. könyvének, főképp Stratón epigrammáinak hatása is jelentős (pl. a rózsamotívum, amelynek egész korábbi szimbolikája megjelenik a gyűjteményben: ezt Philostratos új motívumokkal¹ is gazdagítja). Vizsgálatom alapján a gyűjteményben a SUÁREZ DE LA TORRE (*Motivos y temas en las cartas de amor de Filóstrato y Aristéneto*, Fortunatae 1, 1991, 113-132) által összegyűjtött témák (a rózsák, a haj, a szem és a pillantás, a szőr, 'ne viselj lábbelit', 'ne légy haragos, mert az elcsúfít', az idegen védelme, a szegény védelme, 'honnan származol', 'ne ferd magad', a női szépség leírása, a prostituált (fiú, nő egyaránt) dicsérete mellett az a következők szerepelnek még: viszonzatlan szerelem, közeledés elutasítása, gondozás nélkül viruló szépség, házasságtörés. Az összetartozó levelek vizsgálata során pedig az derült ki, hogy vannak olyan levelek (1-2, 3-54, 4-21, 7-23, 9-63, 14-35, 16-61, 19-38, 20-

---

¹ Példaként a 3. levélre utalnék: *A spártaiak vagy azért öltöttek vérvörös mellvértet, hogy az ellenséget félelmetes külsejükkel megfutamiítsák, vagy azért, hogy ne vegyék észre a vért, mert a (páncél) színe igen hasonló hozzá. Nektek azonban csinos fiúk csak rózsákkal kell felfegyverkeznetek, és ezt a teljes fegyverzetet a szeretőtöktől kell kapnotok. Jácint illik a fehérbőrű fiúhoz, nárcisz a barnához, a rózsza mindegyikhez, mivel ez valaha egy ifjú volt, s egyben virág, orvosság és illatszer. Ezek győzték meg Anchisést, ezek fegyverezték le Arést, ezek emlékeztették Adonist a találkára. Ezek a tavasz ékességei, ezek a föld villámai és ezek a szerelem lámpásai. Ebben a levélben a rózsza több jelentését megidézi, a spártaiak vérvörös mellvértje kétszeresen utal a rózsára, egyrészt a növény születési mítosza kapcsán a vér felidézi a rózsát, másrészt a mellvért előrevetíti a *militia amoris* motívumot. Ebben a levélben tehát a görög és római szerelmi elégiában gyakori *militia amoris* motívumot kapcsolja össze Philostratos a rózsza motívummal, és a levél lírai jellegét erősíti, hogy a *militia amoris* motívumot *figura etimologica* formájában teszi még hatásosabbá: .....
.....
levélben a rózsza, mint Aphrodité rózsája is szerepel, az istennő három szerelmét (Anchisést, Arés, Adónis) felidézve.*

46), amelyeknek csak a témája azonos, és vannak olyanok is (5-47, 8-28, 17-55, 18-36, 22-27, 24-25, 26-64, 34-35, 45-49, 54-55, 56-57, 67-71), amelyekben a levelek szerkezete is egybevág vagy nagyon hasonló. E vizsgálatok világítottak rá arra is, hogy a 34. és 62. nem két önálló, hanem összetartozó levél. Emellett megjelenik a görög és római irodalomban fontos szimbólum, az alma is (Eris és Erós almája).

Alkiphrón technikájához hasonlóan Philostratos is néhány gyors vonással vázol fel egy-egy érdekes helyzetet. A leíró jelleg szinte teljesen hiányzik belőlük, csak lelkiállapotukat, külső vagy belső tulajdonságaikat ismerjük meg, de ezek sem egyénítik őket. Levelei miniatűr remek, amelyekkel nem egy megnevezett, fiktív személy akarja egy másik megnevezett fiktív személy fejét elcsavarni, hanem a szerző bennünket, az olvasókat igyekszik a lehető legtöbb változatban elcsábítani.

4. Aristainetos

A dolgozat e fejezete az eddigi kutatások eredményét összegzi, és nem tér ki a részletekbe menő elemzésre. Eddig ugyanis két kutató is kimerítő részletességgel vizsgálta a szerző erotikus leveleit: A. LESKY (*Aristainetos: Erotische Briefe*, Zürich, 1951) és R. J. GALLÉ CEJUDO (*Aristéneto, Cartas eróticas*, Madrid, 1999). E fejezetben megelégedtem azzal, hogy a műfaj e jelentős alkotójának egy motívumát, nevezetesen a rózsamotívumot kövessem nyomon. Ez azért is volt indokolt, mert ez a gondolat mind az öt szerző gyűjteményében szerepel. A rózsát nyolc levélben szerepel (I,1, I,3, I,10, I,12, I,19, II, 1, II,19, II 21). Összegezve Aristainetosnál négy levél (I,1, I,3, I,10, II,19) esetében a rózsavörös színe szolgál alapul hasonlatokhoz (arcszín, a koszorúvirágainak színe és az alma színe), egy levélben a lány lehelete rózsaszagú (I,12) egy levélben (II,19) a jóképű fiatal fiú, Hippothalés érkezik kedveséhez rózsakoszorúsan. Ez a virág, mint Philostratosól tudjuk (1. levél) illik a jóképű fiúhoz. Egy (II,1) levél a rózsát és a nők között von párhuzamot: mindkettő virágzása rövid, és ezt a röpke időt ki kell használni. Az utolsó levélben (II,21) pedig a rózsát a nő szépségének kiemelésére szolgál.

5. Theophylaktos Simocat(t)és

Theophylaktos gyűjteményének szerkesztési elve, t.i. a levélfajta váltakozása élvezetes irodalmi csemegévé teszi a művet. Ez keltette fel egyébként Copernicus érdeklődését is iránta. Az első két típus (földműves-, hetéra-levél) már elődeinél is megtalálható, a harmadik típus (erkölcsi levél) csak rá jellemző, ezért joggal nevezhetjük újítónak is. K. KRUMBACHER, A. EHRHARD, H. GELZER, (*Geschichte der byzantinischen Literatur*, München, 1897) véleménye szerint ezek a levélgyűjtemény jobban sikerült darabjai. A bizánci szerző leveleiből szerinte hiányzik a szereplők érzelmeinek és élményeinek élethű ábrázolása, az életkörülményeket pedig sematikusán ábrázolja. Ezzel a magam részéről nem tudok teljesen egyetérteni. A földműves levelek valóban kissé sematikusak, ahogy erre a bennük szereplő motívumok elemzése is rávilágított. Ezeket három csoportra oszthatjuk: a leggyakrabban előforduló motívum, hogy a földművelésből nehéz megélni és a földműves életét sok dolog keseríti meg, a kölcsönkérés és -adás és kölcsönös segítségnyújtás is több levél témája, és végül egy levél alapgondolata a város, mint a falu negatív ellenpólusa.

A hetéra levelek nem olyan jól szerkesztettek, mint Philostratos remekei vagy Aristainetos milétosi történeteket idéző episztolái. Több levél témája a szerelem ereje, amelyek közül két levélben természeti példákat alkalmaz (a mágnes és a vas közti szenvedélyes szerelem mint saját szerelmének példája, a datolyapálma, amely az emberekhez hasonlóan képes szerelmi vágyat érezni). Három levelet (60, 63, 66) az erkölcsi levelekkel rokonít az a tény, hogy témájuk a szerelem és a filozófia kapcsolata: a szerelmes képtelen filozófiával foglalkozni, de ha valaki képes erre, akkor nem szerelmes. Több levél témája a közeledés visszautasítása vagy a szerelmi csalódás. Ezen belül csak Theophylaktosnál szerepel (9, 33, 54, 72) a •••••motívum. A szórakoztató történetek mellett szerepelnek komoly morális problémával foglalkozó levelek is (pl. a magzatelhajtás a 30. levélben, a valódi szerelem fogalma a 42. levélben stb.). Az erkölcsi levelekben azonban egy-egy természeti, történeti, mitológiai

képből kiindulva etikai kérdésekkel kapcsolatban útmutatást kapunk arról, miként élhetünk boldogan és erkölcsi tekintetben helyesen.

Formai tekintetében tehát ugyanazon a nyelven és módon szólal meg, mint négy századdal korábban élt szofista vagy rétor elődei (Alkiphrón, Ailianos és Philostratos), és ha nem is egyenrangú a görög irodalom klasszikusaival, egyetérték J. F. BOISSONADE (*Theophylacti Simocattae Quaestiones Physicae et Epistulae*, Paris 1835), a theophylaktosi *corpus* egyik modern kiadója véleményével, aki szerint „*scriptor non iniucundus, nec ut in mala aetate malus*”.

6. Összegzés

Amit a francia tudós állít Theophylaktosról, az érvényes a műfaj többi képviselőjére is, akik a mimétikus és erotikus genosz keretein belül a műfaj adta lehetőségekkel kísérleteztek, és ennek eredményeképp mindegyikük más hangon szólalt meg: Alkiphrón négy kötetében négy különböző foglalkozás reprezentánsát juttatta szóhoz (kiegészítve a komédia néhány más ismert szereplőjével pl. a katonáéval), Ailianos egy jól megszerkesztett gyűjteményben még ennél is több szereplőt léptet fel. Philostratos prózában írt szerelmi elégiákkal, Aristainetos erotikus novelláival, Theophylaktos Simokat(t)és pedig az erotikus és földműves levelek közé illesztett erkölcsi levelekkel tűnt ki: ez utóbbiakban a bizánci szerző a filozófusokat is szóhoz juttatta.

IV. Publikációk

Szakfolyóiratok

A császárkori görög próza új műfaja: az erotikus és mimétikus fiktívlevél, Könyv és Könyvtár 26, 2004, 165-188

Tanulmánykötetek

A második szofisztika kései képviselője: Theophylaktos Simokat(t)és, (közlésre elfogadva)

Fordítás

Uralkodó és polgár antik tükörben c. kötetben válogatás Ailianos, Alkiphrón és Theophylaktos leveleiből (közlésre elfogadva)

Konferencia

Klaudios Ailianos újításai a fiktív mimétikus és erotikus levél műfajában, Fialat Kutatók Konferenciája, Veszprém, 2005. november

Festők és festmények a görög erotikus és mimétikus fiktív levélgyűjteményekben, VII. Magyar Ókortudományi Konferencia, Debrecen, 2006. május